

**Enginy, idees i invencions
en el cinema català**

Miquel Porter i Moix

Resulta ben difícil, sinó impossible, parlar de grans infraestructures industrials en el cinema fet a Catalunya. Per parlar de grans infraestructures s'hauria de parlar de grans inversions financeres i aquestes, pel que els historiadors podem testimoniar, no han existit mai.

És clar que el teixit financer, industrial i comercial de Catalunya sempre s'ha caracteritzat, amb ben poques excepcions, per les mitjanes i petites empreses. Si el país és pobre en aquests aspectes, en canvi no ho és, ni ho ha estat mai, en el de la inventiva. En l'enginyeria, en l'arquitectura i en moltes activitats tecnològiques, els catalans han treballat de valent. Montoriol, Casablanca, Gaudí i els arquitectes del Modernisme s'han vist continuats per tants d'altres que, en aquest aspecte, no cal pas tenir complexos d'inferioritat. Però, tots aquests homes i accions no han tingut el suport suficient del món econòmic per portar a terme ni una mínima part del que haurien estat capaços.

La Societat Catalana de Comunicació i el propi Institut d'Estudis Catalans fan ben fet de convocar unes jornades com aquestes, però de res no serviran si no porten a unes reflexions serioses. De què serveix que els historiadors aportin i ordenin unes realitats si aquestes no han d'utilitzar-se com a punt de partida d'unes noves actituds, per a unes anàlisis positives?

La resta dels companys, en aquestes jornades, donaran els seus testimonis autoritzats i amplis sobre un seguit d'esforços i realitzacions. Des d'aquí, no voldríem fer altra cosa que recordar uns intents més o menys aconseguits o importants, però, en tot cas,

no ja respectables sinó prou representatius d'una actitud decidida.

Alguns personatges són prou coneguts i els seus fets, almenys en part, estudiats. Aquests són els casos de Gelabert o de Chomón, dels germans Aragonès o de Francesc Macian. D'altres, en canvi, ben poc se'n sap i el poc que sabem són escadusseres notícies de premsa, sense materials directes que ens puguin ajudar a calibrar-ne la importància intrínseca.

És per això que en la llista de recerques puntuals de la Càtedra de Cinema del Departament d'Història de l'Art, a la Universitat de Barcelona, hem obert una línia de recerca en tal sentit. Val a dir, però, que la feina no serà pas fàcil, ja que precisament per tractar-se d'iniciatives que no tingueren el desenvolupament desitjat o que senzillament no passaren de l'estat de projecte, no existeix bibliografia o és molt minsa, no hi ha quasi hemerografia, salvades algunes notícies aïllades, sovint poc fiables o uns pocs articles tant més valuosos quan quasi únics.

A més, pel que fa a les possibilitats de testimonis personals en molts casos ja s'ha fet tard, ja que els protagonistes han desaparegut o, per qüestió d'edat o situació, els seus records són vagues quan no inexactes o fins i tot mitificadors.

De tots és sabut que el cinema és un dels més grans mitjans de creació de mites, tant personals com geogràfics i ideològics, però això, que s'aplica d'una manera molt específica pel que fa als qui són davant les càmeres, no sembla tant evident si es refereix als qui hi són al darrera.

Les tasques de moltes d'aquestes persones apareixen en lletra petita a la fi dels genèrics dels films moderns, però en altres temps, no molt llunyans, ni hi figuraven. Per molt evident que sigui el fet que sense ells no hi hauria pel·lícules ni materials o aparells per fer-les, de ben pocs se'n serva la memòria. Quan arriba el moment de parlar-ne, sovint es fan enrera per modèstia o, paradoxalment, mitifiquen les seves intervencions.

Només cal veure la quantitat d'històries del cinema amb caire més o menys humanístic o anecdòtic i l'escasses històries que són les destinades a fer història de la ciència, de la tècnica o de la tecnologia relacionades o aplicades amb la cinematografia per comprendre que hi ha un autèntic greuge comparatiu. I no parlem ja de biografies, quasi bé inexistent.

Si ja és greu voler fer història de la pintura sense tenir en compte les bases tècniques —pigments, suports, instruments—, encara ho és més voler historiar el cinema sense tenir coneixements d'aparells, materials i tractaments tecnològics sense els quals la mateixa noció de film es fa impossible.

És en aquest sentit, que hem emprès la tasca de la qual no en donem aquí més que unes nocions direccionals. La feina serà llarga i, a ben segur, feixuga, i hi haurem d'implicar especialistes de camps ben allunyats de la història pròpiament dita, però estem convençuts que cal fer-la i al més aviat millor. Tant i més que la moda de les anàlisis basades en experiències de tipus filològic o literari d'indubtable interès però ben allunyades d'una comprensió real de les bases fisio-químiques sobre les quals es sustenta tot l'edifici cinematogràfic.

Per a una major racionalització de la recerca, ens hem reduït voluntàriament a analitzar només alguns dels aspectes que podríem exposar en el quadre següent:

- Aparells d'obtenció i reproducció d'imatges:

- Càmeres
- Visionadores
- Projectors

- Màquines, aparells i materials complementaris per a les preses:

- Mesuradors lumínics
- Sistemes d'ajut a la llum natural
- Sistemes d'enllumenat artificial
- Modificadors lumínics
- Sistemes de moviments de les càmeres

- Màquines, aparells i materials per a l'obtenció i reproducció de sons:

- Amb base acústica
- Amb base fonogràfica
- Amb base elèctrica
- Amb base electromagnètica
- Amb base electrònica

- Màquines, aparells i materials per a l'obtenció dels colors:

- Pintats i trepes
- Tintats i virats
- Procediments bicròmics
- Procediments tricròmics

- Màquines, aparells i materials per a l'obtenció del relleu:

- Estereoscòpia
- Anàglifs i scops
- Polivisions
- Sistemes *Maxi*
- Holografia

- Màquines, aparells i materials per a trucatges i efectes especials d'imatge i so:
 - Mecànics
 - Òptics
 - Elèctrics i electrònics
- Màquines, aparells i materials per al tractament dels films en laboratoris d'imatge i so
- Equipaments per a estudis i platós
- Equipaments escenogràfics, sastreria i *atrezzo*
- Cintes cinematogràfiques:
 - Suports
 - Perforacions
 - Sensibilitat
 - Gra
 - Pigmentació

És evident que aquest quadre no pot ser més que indicatiu i, per tant, no exhaustiu. Cada una de les crides podria generar de per sí un quadre complementari que s'aniria omplint segons els resultats de les recerques; de les recerques sistemàtiques d'un Macian sobre les tècniques i tecnologies de l'animació a les petites mostres d'enginy, tot en principi cap a la nostra recerca. Així, un actor còmic com Josep Álvarez, *Yo*, el paper del qual no és pas especialment important més que en aparicions de característic a cintes barcelonines dels anys vint, resol amb mitjans ben senzills un problema que existia en les filmacions d'aquells anys: l'inaguantable soroll dels focus elèctrics. Mitjançant una reactància i un sistema de plots clavats a un senzill tauler de fusta i de molt fàcil maneig aconseguí reduir a menys de la meitat el soroll que impedia la concentració dels actors a l'hora de les filmacions i que obligava els directors a cridar per donar les seves ordres. Álvarez no patentà mai el seu invent. El vaig conèixer a *El Diario de Barcelona*, on va romandre fins a la seva definitiva i tardana jubilació. Per sort, guardava a casa seva el prototip que havia construït i me'l va cedir. Actualment ha d'ésser en alguna de les caixes del material COCICA, que es guarden al Museu de la Ciència i de la Tècnica a Terrassa, i dubto molt que si algú el veu sàpiga per a què servia i qui el va fer.

Un primer llistat de la nostra recerca se centra en els següents personatges:

Josep Àlvarez, *Yo* (Silenciador per a sistemes lumínics d'arc voltaic)

Daniel i Ramiro Aragonés (Inventors del Cinefotocolor i perfeccionadors d'aparells de laboratori)

Ramon de Baños (Introduïdor de milleres en els sistemes de revelat i de perforació. Inventor d'una truca per a l'animació)

Ricard de Baños (Introduïdor de milleres en el revelat i procés de films al laboratori. Temptatives de cinema sonor)

Santiago Biosca (Construcció i modificació de càmeres i projectors comercialitzats sota la marca del seu nom: Aparatos Biosca. Col·laborador en les primeres recerques de Fructuós Gelabert)

Joan Bultà (Constructor i inventor de joguines cinematogràfiques)

Alexandre Cirici i Pellicer (Inventor de perspectives mòbils per a decorats de films d'animació)

Segundo de Chomón (Sistemes de pintat a mà i a la trepa. Sistemes de trucatge òptic i mecànic. Intents de sonorització)

Francisco Elías (Introduïdor de sistemes sonors de procedència francesa i nord-americana)

Albert Gasset (Milleres en càmeres, adaptador de sistemes sonors nord-americans, inventor de plataformes mòbils per a preses documentals)

Fructuós Gelabert (Constructor de càmeres, millorador dels sistemes de projecció, inventor del CINEGAR i del cinema sobre disc, d'un sistema de cinema en relleu i d'altres aparells relacionats amb la tecnologia cinematogràfica)

Josep Maria Guillen i Garcia (Tècnic de radiodifusió i principal element professional en la introducció del cinema sonor a Catalunya)

Francesc Macian (Inventor de trucatges d'animació i del sistema patentat M-Tecnophantasy)

Joan Morales (Escenògraf, constructor dels primers decorats corporis)

Tomàs i Francesc Nicolau (Inventors i fabricants de joguines cinematogràfiques, en especial l'anomenat Cine NIC)

Rafael Payà (Inventor i constructor de joguines cinematogràfiques sota les marques patentades Juguetes Payà i Juguetes Ray, de València).

Algunes d'aquestes figures han tingut reflex biogràfic per bé que no aprofundit pel que fa precisament als seus invents o enginy. Aquells d'entre ells que han estat directors o realitzadors cinematogràfics sí que han vist reconeguts de manera suficient els seus mèrits artístics, però els de la seva tasca tècnica o tecnològica està ben lluny d'ésser estudiada a fons.

Aquesta primera llista no fa més que reunir noms prèviament reconeguts. No és més que la part visible d'un iceberg d'ignoràncies.

Personalment estic convençut que, en un període relativament curt, la recerca multiplicarà els noms. En aquest sentit, i només pel que fa al període inicial i fins als anys vint, hi ha indicis més que raonables per tenir en compte una segona llista en la qual figuren els següents noms:

Baltasar Abadal (Productor amb laboratoris propis. Fou representant de Georges Méliès a Barcelona)

Daniel Boixeda (Enginyer industrial, especialitzat en cinematografia. Assessor en laboratoris i sales d'exhibició)

Josep Maria Bosch (Reparació i construcció d'aparells de filmació)

Pere Cabagnac (Constructor artesanal de peces i accessoris per al cinema)

Antoni Ferraut (Constructor i reparador d'aparells cinematogràfics)

L. Germain Sansat (Fabricant d'accessoris)

Josep Maria Guillen (Fabricant d'aparells de projecció, amb sistemes propis).

Joan Mas-Bagà (Constructor de peces i accessoris per a la cinematografia).

Parcerisa (Tallers de construcció i reparació de maquinària).

Francesc Puigvert (Operador, introductor de la microcinematografia)

Joan Ristol (Laboratoris Lotsir Films)

Víctor Vilagrassa (Laboratoris i utilitatge).

A aquests noms propis caldria afegir-hi encara els d'algunes cases dels propietaris o empleats dels quals ben poc se'n sap encara que col·laboren amb els principals cineastes i productors. Així, caldria investigar les tasques concretes dels laboratoris Mundial Films, Perfecta i Sanz SA, entre altres.

Una altra branca de la recerca és la de seguir la pista i la tasca de persones més recents i de qui ens consten tant la seva continuïtat com la inventiva. Persones potser humils o poc conegudes, però que han fet molt pel cinema en aquest país. Així, el veterà projeccionista Ramon Escuté, l'antic encarregat de Catefilms, Pere Tresserra, o Joan Banús, factòtum de la ja desapareguda Óscar Films. Havent-los vist personalment treballar sobre aparells, estic convençut que el seu ajut és imprescindible per a la nostra investigació. Els materials biogràfics reunits fins ara són, és clar, molt insuficients per permetre d'avançar cap tipus de conclusions, però ens proposem un termini de quasi bé tres anys, de tal manera que un resultat mínim però publicable estigui per al 1997, coincidint

amb la construcció per Fructuós Gelabert de la primera càmera, del primer aparell de fabricació catalana.

El mètode de treball ens obliga a gastar molt de temps i aquest va escàs, com també són escassos els mitjans amb què comptem per dur-la a bon port. Cal entendre que una part substancial de la feina és feta per alumnes universitaris per als quals la Història de la Cinematografia és una matèria més entre les moltes que han d'aprovar, per bé que sigui la seva preferida. D'altra banda, l'estant portant a terme, no pas alumnes de tercer cicle o doctorat, sinó alumnes de cursos normals i això contribueix a una certa dispersió dels esforços que procura compensar-se amb l'existència d'un grup bàsic que s'ocupa de donar cohesió.

Des d'aquí voldríem demanar als companys investigadors que ens vulguin ajudar amb notícies i materials.

A la bestreta, gràcies per les vostres aportacions.